

TARİH TETKİKLERİ DERGİSİ

JOURNAL OF HISTORICAL STUDIES

Cilt/Vol.: 1-Sayı/Issue: 1
Haziran 2023/June 2023

Başvuru/Submitted: 20 Haziran/June 2023
Kabul/accepted: 26 Haziran/June 2023

<https://tarihtetkikleri.com>

DOI Number: 10.5281/zenodo.8083684

Araştırma Makalesi

Altı ayda bir yayınlanan hakemli, tarih dergisi
A refereed history journal published every six months

“Âyende ve Revende’ye- Kudüs ile el Halil’i Ziyaret Edenlere”: Cenin’de Lala Mustafa Paşa’nın Zevcesi Fatma Hatun İmaretî

Şerife Eroğlu MEMİŞ*

Özet

Sultan I. Selim’in fethinden hemen sonra Bilâdü’ş-Şam’da kurulan imaretler, bölgenin Osmanlı yönetimine entegrasyonunda sosyal ve siyasi işlevler yerine getiren simgesel yapılar olarak algılanmışlardır. H. 962/M. 1554’te Selimiye, Sultan Süleyman tarafından restore edildiğinde uygulamanın ikinci ve kesin aşaması çoktan başlamıştı. Yaklaşık yarım yüzyıl boyunca, birbiri ardına gelen ve kesinlikle Osmanlı damgası taşıyan vakıf külliyele, bölgeye barınma ve yemek yeme imkanları sağladı. Bilâdü’ş-Şam’da bu çabanın bir parçası olarak değerlendirilebilecek Fatma Hatun’un inşa ettiği vakıf külliye âyende ve revendeye, Kudüs ile el-Halil’i ziyaret edenlere benzer hizmetleri sunmaktaydı. Külliye, 25 Zilhicce 974/3 Temmuz 1567 tarihinde tanzim edilen vakfiye ile kayıt altına alınmıştı.

Çalışmada, Bilâdü’ş-Şam’ın Osmanlı muhayyilesine entegrasyonunun önemli kurumlarından birini teşkil eden bu külliye vakfiyesi bakımından incelenecektir. Vakfın imaretine ilişkin çeşitli kaynaklarda mevcut bilgilere yer verilecektir. Sonrasında, vakfa ait 997/1588-89 ve 998/1589-90 numaralı müfredât defterleri dikkate alınarak, vakfın 16. yüzyılın sonundaki durumu değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Cenin, Bilâdü’ş-Şam, hac, imâret, vakıf, vakfiye.

Abstract

“To those who pass by, to those who visit Jerusalem and Hebron”: Lala Mustafa Pasha’s Wife Fatma Hatun’s Public Kitchen in Jenin

Imarets (public kitchens) established in *Bilâd al-Sham* right after the conquest of Sultan Selim I were perceived as symbolic structures that fulfilled social and political functions in the integration of the region to the Ottoman administration. When Selimiye was restored by Sultan Suleiman in 1554, the second and definitive phase of implementation had already begun. For nearly half a century, successive *waqf* complexes, certainly bearing the Ottoman traces, provided the region with shelter and food. The *waqf* complex endowed by Fatma Hatun, which can be considered as a part of this effort in *Bilâd al-*

* Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ankara/Türkiye, serife.memis@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2880-8602.

Şerife Eroğlu Memiş-Cenin'de Lala Mustafa Paşa'nın Zevcesi Fatma Hatun İmaret

Sham, offered similar services to passers-by, to those who visited Jerusalem and Hebron. The complex was registered with the *waqfiyya* that was drawn up on 25 Zilhijja 974/3 July 1567.

The study aims to examine the Fatma Hatun's *waqf* complex, which is one of the important institutions of the integration of the region with the Ottoman imagination, in terms of its *waqfiyya*. In this context, the information available in different sources regarding the public kitchen of the *waqf* will also be included. Afterwards, the status of the *waqf* in the late 16th century will be evaluated by taking into account the *waqf*'s *müfredât* registers dated 997/1588-89 and 998/1589-90.

Key words: Jenin, *Bilâd al-Shâm*, hajj, public kitchens, *waqf*, *waqfiyya*.

Giriş

“Ve kal'a içi serâpâ misafirhânedir. Ve tâ vasatında bir câmi-i rûşeni ve bir minaresi mevzûnu var. Serâpa resas ile puşîde bir câmi-i dilküşâdır. Ve hareminde 'aşaran fe-'aşr bir havzu 'azîmi var. Ve imâretinin nimeti âyende ve revendeye birer nân ve birer tas çorba ve her ocağa birer şem'i rugani bûimtinandır. Eğer müte'ayyin kimesneler gelirse simât-ı Muhammedî çekilüb üç gün mihmandarlık idüb her re's hassana birer torba şa'îr ve alef mukarrer bir evkâfi kavîdir. Ve kâ(r)gir binâ şahrah kemerlerin iki canibi yüz dükkandır. İki başında demir kapulardır.”¹

Evliyâ Çelebi'nin H. 1072/ M. 1671 tarihinde ziyaret ettiği ve seyahatnamesinin 9. cildinde bahsi geçen “Evsâf-ı Kal'a-i Cenîn” kısmından iktibas edilen yukarıdaki anlatıda, Cenin Kalesi içerisinde bulunan imarete gelen ve geçenlerin bir ekmek ve birer tas çorba ve her ocağa birer zeytinyağının karşılıksız olarak verildiğinden bahseder. Eğer herkesçe bilinen kişiler imarete gelirse, onlara Muhammed sofrası² kurularak üç gün süre ile mihmandarlık edildiği, her birine birer torba arpa ve hayvan yemi tayin edildiği ve bu imaretin güçlü bir vakıf olduğu anlatılır. Bu kargir binanın iki yanında yüz dükkân bulunduğunu ve iki başında da demir kapıların olduğunu ekler.

Nablus'un 26 km güneydoğunda yer alan Cenin şehrinde inşa edilen bahse konu imaret 25 Zilhicce 974/3 Temmuz 1567 tarihinde Sultan Kansu Gavri'nin oğlu Mehmet Bey'in kızı ve Lala Mustafa Paşa'nın zevcesi Fatma Hatun tarafından vakfedilmiştir. Vakfiyesinde imarete ilişkin şartlar şöyle yazılmıştır:³

“Fatma Hatun'un yapmış olduğu imâretde günde yirmi beş tas çorba pişirilerek, muhtaç olan âciz fukarâya günde bir defa akşamları tevzi olunması şart kılınmıştır. Bazı imâret ve tekkelerde olduğu gibi sabahları verilmemesi de istenmiştir. Bu husus için üç rüt koyun eti tayin etmiştir. İki günde bir defa iki rüt pirinç tayin etmiştir, diğer günde yarım keyl buğday pişirilmesini şart koşturmuştur. Eğer bunlardan birisi zor olursa o zaman onun yerine diğerinin pişirileceği belirtilmiştir. Bu fakirlere verilecek ekmek için yedi batman un tayin etmiştir. Bunlar ekmek yapıp her fakire bir ekmek verilecektir. İki fakire bir tas yemek verilecektir. Ayrıca, her tasta koyun etinden iki parça bulunacaktır. Yemek pişirmek için her gün yirmi beş batman odun tayin etmiştir. Bir çeyrek batman tuz, her gün bir batman nohut tayin etmiştir. Bu vesikada geçen batman ve rütldan maksat; batman Şam batmanıdır, rüt da 600 dirhemdir. Bunların ikisi de şer'îdir.”

Vakfiyenin Fatma Sultan imaretine ilişkin yukarıda yer verilen kısmında ihtiyaç sahibi fakirlere günde bir defa akşamları 25 tas çorba pişirilerek dağıtılması şart kılınmıştır. Ancak diğer bazı imaret ve tekkelerden ayrı olarak sabahları çorba dağıtılmaması da vakfiyede özellikle belirtilmiştir. Şart kılınan bu çorbanın hazırlanabilmesi için ise miktarları belirtilerek koyun eti, pirinç, buğday ve yemeklerin hangi sıra ile pişirileceği kaydedilmiştir. Her fakire bir ekmek ve iki fakire bir tas çorba

¹ Evliyâ Çelebi, *Şeyhânâme*, C. 9 (1671– 72), Devlet Matbaası, İstanbul, 1935, s. 451-52.

² Kaynaklarda, *Simâtü'l-Halil* ifadesi Halilürrahman Sofrası için kullanılmaktadır. Bkz. Şerife Eroğlu Memiş, “XVIII. Yüzyılda El-Halil Kentinde Bir Sofra: Simâtü'l-Halil.” *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 40, S. 69, s. 188–233. Burada ise, *Simât-ı Muhammedî* kavramı ile üç günlük ücretsiz şekilde imarete yemek yenilerek, konaklanması ifade edilmektedir.

³ VGMA, 747: 304/221.

Şerife Eroğlu Memiş-Cenin'de Lala Mustafa Paşa'nın Zevcesi Fatma Hatun İmaret

dağıtılacak şekilde tayinat yapılmıştır. Her tas çorbaya koyun etinden iki parça eklenmesi de istenilmiştir. Ekmek ve çorba hazırlanması için de un, tuz, nohut gibi diğer imaret mutfağına alınacak ürünlerin miktarları da belirtilmiştir. İmaretlerin ekseriyetinde olduğu gibi Fatma Hatun imaretinde de pirinç ve bulgur çorbası yıl boyunca fakirlere ikram edilen temel yemeklerdi.

Singer'ın "Osmanlı İmparatorluğu İmaretlerinin 'Michelin Rehberi'" başlıklı çalışmasında Fatma Hatun'un Cenin'de yaptırdığı imareti "mütevazi" imaretler arasında değerlendirilir.⁴ İlgili çalışmasında Singer, farklı imaretlerde sunulan yemekler arasındaki benzerlik ve farklılıkların araştırılması için 15. ila 17. yüzyıllar arasında kurulmuş birkaç imaretin yemek listelerine yakından bakar. Günümüzün Michelin Rehberi⁵ örnek alınarak imaretin günlük öğün sayısı, öğünlerin vakti, günlük yemekler, ilave yemek, bayram yemeği, yemeğin verildiği yer, yemeği yiyenler gibi çeşitli ölçütlere bakılarak imaretler derecelendirilmiştir. Buna göre imaretler tek kepçe ile 4 kepçe arasında sıralanmıştır. Bu rehberde "tek kepçeyle" derecelendirilen imaretler ya pek yaygın olmayan yahut da daha ziyade küçük, taşra kurumlarıdır. Bu nevi mütevazi iki imareten birisi olarak güney Suriye şehirlerinden Kuneytra'da yer alan ve Şam beylerbeyliğinde bulunmuş Lala Mustafa Paşa (ö. 1580) tarafından yaptırılmış imaret zikredilir.⁶ Diğeri ise yine Bilâdü's-Şam'da, Cenin'de bulunan ve son Memluk Sultanı Kansu Gavri'nin torunu ve Lala Mustafa Paşa'nın zevcesi Fatma Hatun (ö. 1577) tarafından 1562-1577 yılları arasında yaptırılan ve bu çalışmanın da konusunu oluşturan imaret olarak zikredilir. Nispeten küçük şehirlerde kurulan bu iki imaretin banilerinin yüksek mevkili bir Osmanlı devlet görevlisi ile bir soylu karısı olmalarına rağmen ne Lala Mustafa Paşa ne de Fatma Hatun Osmanlı hanedanından olmamasına dikkat çeker. Zira bu iki imaret yukarıda da belirtildiği üzere et ilaveli pirinç yahut bulgur çorbası ile ekmekten oluşmak üzere günde yalnızca bir öğün yemek çıkarıyordu.

Meier ise 16. yüzyılda Osmanlı'nın Bilâdü's-Şam'ın güneyine yönelik takip ettiği politikalarda bölgenin Osmanlı idealine entegre olmasında hac organizasyonunu gündeme getirir. Sultan I. Selim'in 1517'de Suriye, Mısır ve Hicaz fetihlerinden sonra hac yollarının ve kervanların idare ve organizasyonu Osmanlı hakimiyetine geçmiş ve Osmanlı sınırları üç kıtaya yayılan bir imparatorluk karakteri kazanmıştır. Fetihden sonraki yarım asırda, hac ibadetinin güven ve rahatlık içinde yerine getirilmesi için imparatorluk merkezi tarafından önemli sayıda girişimde bulunulmuştur. Bilhassa Kanuni Sultan Süleyman'ın 16. yüzyıl ortalarında Bilâdü's-Şam'da yürüttüğü faaliyetleri Osmanlı devlet ve yönetim anlayışını geliştirmek noktasında bölgenin bir bütün haline gelmesinde çok önemli rol oynadığını belirtir. Mekke, Medine, Kudüs ve el-Halil ile birlikte kutsal yerlere yapılan hac ziyareti için artan destek, bir hayır kurumları ve binaları ağına yol açmış ve imparatorluğun bu Osmanlı vizyonunu yaratmada etkili olmuştur. Tüm bu kutsal mekanlarda İslami vakıflar özellikle önemli bir rol oynamıştır.⁷ 16. ve 17. yüzyılda bu idealin bir parçası olarak Bilâdü's-Şam'daki imaretlere ilişkin bir tablo sunan Meier, bunlar arasında kaydettiği Lala Mustafa Paşa'nın 970/1562 tarihli vakfiyesinde sadece Kuneytra'daki tesisin Mısır ile Şam arasında seyahat edenler ve Kudüs ile El Halil'i ziyaret edenler için kurulduğunu belirtilir. Mevcut çalışmanın konusunu teşkil eden ve bu bağlaşıklık vakıf örgütlenmesinde önemli bir diğer ayağı oluşturan Fatma Hatun Vakfı imaretinden de yararlanıcılar olarak bölgeden gelen-geçenler öncelikle zikredilmiştir.⁸

⁴ Amy Singer, "Osmanlı İmparatorluğu İmaretlerinin 'Michelin Rehberi'", *Haydi Sofraya! Mutfak Peneceresinden Osmanlı Tarihi* içinde, der. Amy Singer, Kitap Yayınevi, İstanbul 2015, s. 73-97.

⁵ Singer, Michelin Rehberi'ni iyi restoranları değerlendiren ünlü Fransız rehber olarak tanımlar. Bkz. Singer, "Osmanlı İmparatorluğu İmaretlerinin", s. 80.

⁶ Lala Mustafa Paşa ve Kuneytra'daki vakfına ilişkin detaylı bilgi için bkz. VGMA, 747: 274/219; 269/216; 303/220; Halil ibn-i Ahmed Mardam, (ed.), *Kitâb Waqf al-Wazir Lala Mustafa Basha wa Yalîhi Kitâb Waqf Fâtîma Hatun*, Matba'atu't Terakkî, Şam 1925; Muhammad Adnan Bakhit, *The Ottoman Province of Damascus in the Sixteenth Century*, Beirut 1982.

⁷ Şerife Eroğlu Memiş, *Osmanlılaşma ve Yerel Ağlar Arasında Kudüs'te Vakıf, Toplum ve Devlet (1703-1831)*, Libra Kitap, İstanbul 2021.

⁸ Astrid Meier, "For the Sake of God Alone? Food Distribution Policies, Takiyyas and Imarets in Early Ottoman Damascus", *Feeding People, Feeding Power: Imarets in the Ottoman Empire* içinde, der. Nina Ergin, Christoph Neumann, Amy Singer, Eren Yay., İstanbul 2007, s. 145-146.

Osmanlı Bilâdü's-Şam'ındaki bu yeni vakıflar aynı zamanda da bu odak noktalarını “asi bedevilere ve diğer sorun çıkararlara ve yol kesip, soygun yapanlara” karşı güvence altına alma amacını taşıyordu.⁹ Belli ki, bunlar Şam'dan Mısır'a giden kervan yolunun önemli bir ayağı olan bu bölgede seyyahlar için konaklama ve yeme-içme ihtiyacını karşılayan kurumlardı. Memlukler döneminde ise imparatorluğun iki başkentini birbirine bağladığından büyük önem taşıyan bir geçiş yoluydu. Dahası, Müslümanlar için önemi Mekke ve Medine'den sonra kutsiyet bakımından üçüncü sırada yer alan Kudüs ve el-Halil'e erişim sağlamaktaydı. Bu nedenle bölge, Osmanlıların egemenliklerini sağlamlaştırmaya yönelik ilk çabalarında özel bir rol oynadı.

Öte yandan, Fatma Hatun'un külliyesini müstakil olarak konu edinen çalışmalar oldukça sınırlıdır. İto tarafından kaleme alınan makalede son Memluk prensesi Fatma Hatun'un kurduğu vakıf ve aile tarihi üzerinde durulmuştur.¹⁰ Daha genel bir şekilde son dönem Memluk ve erken dönem Osmanlı Bilâdü's- Şam'ında kadınlar tarafından kurulan vakıflara ilişkin de sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır.¹¹ Osmanlı fethi sonrası bölgenin Osmanlı yönetimine entegrasyonunu konu edinen çalışmalar ise çoğunlukla siyasi ve askeri meselelere odaklanmışlardır.¹² Ayrıca, Fatma Hatun'un imaret vakfının kadınların vakıf kurma pratikleri bakımından ender örneklerden biri oluşu da bu çalışmanın konusunun Fatma Hatun İmaretinde belirleyici olmuştur. Bu bağlamda mevcut literatüre mütevazi bir katkı sunmayı amaçlayan çalışmada öncelikle, bölgenin imparatorluk merkezine entegrasyonunun önemli kurumlarından birini teşkil eden Fatma Hatun vakıf külliyesinin vakfiyesi incelenecektir. Vakfın imaretine ilişkin çeşitli kaynaklarda mevcut bilgilere yer verilecektir. Sonrasında, vakfa ait müfredât defterleri dikkate alınarak vakfın 16. yüzyılın sonundaki durumu değerlendirilecektir.

1. Fatma Hatun Külliyesi Vakfiyesi

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde 747 no'lu defterin 304. Sayfa ve 221. sırasında kayıtlı Fatma Hatun Vakfı'na ait vakfiyenin bir diğer nüshası Şam'daki Dâiretü'l-Evkâfû'l-İslâmiyye'de muhafaza edilmektedir.¹³ 1922 yılında Şam'daki Şeriat Mahkemesi'nde doğrulanmış vakfiye, 1925 yılında vâkife ve kocası Lala Mustafa Paşa'nın neslinden Ahmed Merdam Bey tarafından yayınlanmıştır.¹⁴ İto'ya göre, Şam Kalesi'nde muhafaza edilen vakfiyelerin yer aldığı defter Selim Paşa zamanında, muhtemelen isyan sırasında yandığından, Şam'da muhafaza edilen belgelerin o dönemde İstanbul'da muhafaza edilen sicilden çoğaltıldığını belirtmek gerekir.

Fatma Hatun'un vakfiyesi aslında 26 Zilhicce 974/4 Temmuz 1567 tarihlidir: yani kocası Lala Mustafa Paşa'nın Şam valiliği sırasında kaydedilmiştir. Vakfiyede Lala Mustafa Paşa vâkife Fatma Hatun'un vekili olarak yer almış ve sonrasında da vakfa müteveli olarak tayin edilmiştir. İki kısımdan oluşan Fatma Hatun İmaret Vakfı'nın vakfiyesinin ilk kısmı Cenin'de inşa edilen cami külliyesinin vakfına ilişkin şartları içerirken, ikinci kısmı Fatma Hatun'un Şam'daki aile türbesinin vakfı ile ilgilidir.

⁹ Meier, “For the Sake of God Alone?”, s. 137.

¹⁰ Takao Ito, “The Last Mamluk Princess, Her Endowment, and Her Family History”, *Journal of the Society for Near Eastern Studies in Japan*, Vol. 54 (2019), s. 55-74.

¹¹ Örn. bkz. Michael Winter, “Mamluks and Their Households in Late Mamluk Damascus: A Waqf Study”, *The Mamluks in Egyptian and Syrian Politics and Society*, (ed.) Michael Winter and A. Levanoni, Leiden and Boston 2004, s. 297-316; Yehoshua Frenkel, “Awqâf in Mamluk Bilâd al-Shâm”, *Mamluk Studies Review* 13/1, s. 149-166; Yossef Rapoport, “Women and Gender in Mamluk Society: An Overview”, *Mamluk Studies Review* 11/2, s. 1-47.

¹² Örn. bkz. Doris Behrens-Abouseif, *Egypt's Adjustment to Ottoman Rule*, Leiden 1994; Linda T. Darling, “Investigating the Fiscal Administration of the Arab Provinces After the Ottoman Conquest of 1516”, *The Mamluk-Ottoman Transition: Continuity and Change in Egypt and Bilâd al-Shâm in the Sixteenth Century*, S. Conermann ve Gül Şen (ed.) Göttingen 2016, s. 147-176.

¹³ VGMA, 747: 304/221; Meier, “For the Sake of God Alone?”, s. 140.

¹⁴ Ito, “The Last Mamluk Princess”, s. 59.

Şerife Eroğlu Memiş-Cenin'de Lala Mustafa Paşa'nın Zevcesi Fatma Hatun İmaret

Fatma Hatun ve Lala Mustafa Paşa'nın soyundan gelen ve ailesinin tarihini anlatan iki kitabın yazarı Temim Me'mun Merdam Bey, Fatma Hatun'un Cenin'den geçtiğini, burayı beğendiğini ve bölgede bulunan daha küçük ve eski bir caminin yerine gezginlerin konaklamaları ve ibadet etmeleri için bir cami yapmaya karar verdiğini anlatır. Caminin inşasının iki yıl sürdüğünü belirtir.¹⁵

Vakfiye Allah'a hamd ve Hazreti Peygamber'e salât u selâm getirilerek başlar. Tasadduk edenlerin mükafâtlarının zikredildiği ayet-i kerimelere de yer verilen bu kısımda vakıf kurmaktaki dini gayeler sıralanır. Sonrasında vâkife Fatma Hatun muhâderâtın medârı iftihârı, yeryüzündeki hatunların en şerefli olarak tanıtılır. Fatma Hatun'un Memluk sultanlarından Kansu Gavri'nin oğlu Mehmed Bey'in kızı oluşu hasebiyle pek çok medhi muhtevi elkablarına da yer verilir. Sonrasında vakfın kuruluşunda kocası Emîrî'l-Ümerâ Vezir Mustafa Paşa'nın vekâleti ile kendi mülkünden olan akarları sıralanır. Vakfa gelir sağlayan bu akarlar; buldukları mevki, nev'i, genişliği, muhteviyatı, sınırları vb. pek çok tanımlayıcı detaylı bilgi ile etraflıca anlatılır. Buna göre, Fatma Hatun'un bu külliye için vakfettiği 36 akar Tablo 1'de şöyle gösterilmektedir:

Tablo 1: Cenin'deki Vakıf Külliye için Vakfedilen Akarlar

No.	Mülk Nev'i	Bulunduğu Yer	Hissesi/Boyutu
1	Köy	Leccun Sancağına tâbi' Cenîn köyü	1
2	Hamam	Cenîn	1
3	20 dükkan	Cenîn (vâkıfenin inşa ettiği)	1
4	Köy	Safed tevâbi'inden Cîra'ya tâbi' Hurfeys köyü	1
5	Köy	Cîre'ye tevâbi'inden Seyyâre köyü ve mezra'ası	1
6	Mezra'a	Cîre nâhiyesinde Mensûre mezra'ası ve arazisi	1
7	Mezra'a	Cîre nâhiyesinde Seydi Vakkas civarında Hüseyniye mezra'a ve arazisi	1
8	Köy	Safed'de Tibnîn'e tâbi' Aynâtâ köyü	1
9	Mezra'a	Tibnîn'e tâbi' Sardâ mezra'a ve arazisi	1
10	Mezra'a	Tibnîn'e tâbi' Hûratâ mezra'a ve arazisi	1
11	Mezra'a	Tibnîn'e tâbi' Kurbâ mezra'a ve arazisi	1
12	Köy	Safed tevâbi'inden Akka nâhiyesi Birve	1
13	Köy	Safed tevâbi'inden Taberiye nâhiyesi Muceydil	1
14	Köy	Safed tevâbi'inden Taberiye nâhiyesi İksâl	1
15	Köy	Şam tevâbi'inden İklim-i Şumar'a tabi Zerberiyye	1
16	Köy	Şam tevâbi'inden İklim-i Şumar'a tabi Erzi köyü	1
17	Mezra'a	Şam tevâbi'inden İklim-i Şumar'a tabi Yehûdiye	1/8
18	Mezra'a	Şam tevâbi'inden İklim-i Harnûb'a tâbi' Kandifâne	1/8
19	Köy	Şam tevâbi'inden İklim-i Harnûb'a tâbi' Besâyâ	½
20	Köy	Şam tevâbi'inden İklim-i Harnûb'a tâbi' Cevir	13/48
21	Mezra'a	Şam tevâbi'inden İklim-i Harnûb'a tâbi' Fehhâra	½
22	Mezra'a	Şam tevâbi'inden İklim-i Harnûb'a tâbi' Hâkimiye	1/3
23	Köy	Şam tevâbi'inden İklim-i Harnûb'a tâbi' Hasarût	1/6
24	Köy	Şam tevâbi'inden İklim-i Harnûb'a tâbi' Ma'niya	½
25	Köy	Şam tevâbi'inden İklim-i Hammâra tâbi' Mecdel	1/2
26	Köy	Şam tevâbi'inden Guta nahiyesine tâbi' Kefr Mudîra	½
27	Köy	Şam civarında Darya Kubrâ köyü	2 faddân
28	Köy	Hama tevâbi'inden Barin nâhiyesinde Tell-i Zehap köyü	38 faddândan 31+3/4 faddân hissesi

¹⁵ Ito, "The Last Mamluk Princess", s. 59.

Şerife Eroğlu Memiş-Cenin'de Lala Mustafa Paşa'nın Zevcesi Fatma Hatun İmaret

29	Köy	Hama'da Barin tevâbi'inden Bavris köyü	21 faddânın 18 faddânı
30	Mezra'a	Hama'da Barin tevabiinden Tellimatamir mezreası	1
31	Mezra'a	Hama'da Barin tevâbi'inden Saklîb mezra'ası	1
32	Köy	Hama'da Barin tevâbi'inden Lurenfesâ köyü	1
33	Köy	Hama tevâbi'inden Decâciye köyü	1
34	Köy	Humus tevâbi'inden Kusayr Zafarûn köyü	½
35	Köy	Nablus tevâbi'inden Benî Sa'ab nahiyesinde Beyt Yafa köyü	½
36	Bostan	Nablus'ta Fahûre olarak bilinen sebze bostanı	1

Tablo 1'de yer alan bilgiler incelendiğinde ise; her ikisi de Fatma Hatun tarafından Cenin'de yaptırılan bir hamam (no. 2) ve yirmi dükkânlı bina (no. 3) ve Nablus'ta bir bahçe (bostan) (no. 36) dışında kalan 33 mülk akar, Bilâdü'ş-Şam'da bir köyün veya mezranın tamamı veya bir kısmıdır. Bu akarlar, büyük ölçüde Hama'dan Kudüs'e uzanan yol boyunca konumlanmışlardır; daha doğrusu Hama ve Humus'tan, Şam, Safed ve Cenin üzerinden Nablus'a kadar uzanıyorlardı.

Vakfiyede Fatma Hatun'un vakfettiği mülkleri ne şekilde edindiği de belirtilmiştir. Fatma Hatun'un vakıf akarlarının çoğu, dedesi Kansu Gavri'nin bıraktığı mallardan oluşuyordu.¹⁶ Bunlardan otuz altı akarın yirmi yedisi veya %75'ine tekâbül etmekteydi ve dedesinin vakıf mallarından *istibdâl* yoluyla alınmıştı. 16. yüzyılın ortalarındaki vakıf ve mülk kayıtlarını ihtiva eden ve İpşirli ve Temimi tarafından hazırlanan 522 nolu Tapu Tahrir Defteri'ne göre; Gazze, Kudüs, Safed, Nablus ve Aclun'daki on iki köy ve mezra, Fatma Hatun'un kontrolü altındaki el-Nasiri Muhammed'in vakıf mülkleri idi.¹⁷ Bu köy ve mezralardan en az sekizinin, Fatma Hatun'un *istibdâl* yoluyla elde ettiğini bildirdiği vakfiyeden tespit edilebilmektedir: Hurfeş (Tablo 1'de 4 numara), Seyyâre (veya Sinnara) (no. 5), Mensûre (no. 6), Hüseyniye (no.7), Aynâtâ (no. 8), Birve (no. 12), Müceydil (no. 13) ve İksâl (no. 14) dedesi Kansur el-Gavri, oğlu Muhammed'e kendi vakfına eklemişti. Her halükârda Fatma Hatun'un Hama ve Humus'taki vakfının yedi varlığı veya yaklaşık %20'si babasına dedesinden miras kalmıştır. Geriye kalan iki mülk veya yaklaşık %5'lik kısım -yani Nablus'ta bir köy ve bir bahçe (no. 35-36)- Fatma Hatun'un kendisi tarafından satın alınmıştır.

Sonrasında vakfiyede vakfın yönetimine ilişkin şartlara yer verilmiştir. Günlük 20 dirhem yönetim gideri olarak vakfın mütevellisine; günlük 6 dirhem vakfın kâtibine, günlük 4 dirhem de vakfın câbisine ödenmesi şart kılınmıştır.¹⁸

Vakfiyede, vakfın yönetimine ilişkin şartları, hayır şartları takip etmiştir. Bu kısımda, görev, görevli, görevin içeriği, ücreti gibi hususlar etraflıca tanımlanmıştır. Buna göre vakfın yönetim görevlileri ile cami ve imarete çalışan 37 kişinin yevmiyesi belirtilmiştir.¹⁹ Vakfiyede örneğin hatîb görevine atanacak kişinin özellikleri; "*hutbesinde âmillere vâiz, gafilleri ikaz etmesi şarttır. Hanefî mezhebinden olması lâzım değildir. Herhangi mezhepten olursa olsun hep birdir. Bu vazife mukabilinde kendisine her gün dört dirhem verilir.*" şeklinde sıralanmıştır. Vakfiyede imam olacak iki kişi; "*beş vakitte cemaate hazır olup namazı vaktinde kaldırır ve mihrapta imamlığı nevbetle yaparlar ta ki hem yorgunluk az olsun hem de sevap çok olsun. Bunlardan her birine imamlık hakkı olarak bir dirhem verilir. Bu iki imamlıktan birisi, vazifesi daha ziyade olsun diye Hatip olan kimseye verilir.*" şeklinde tanımlanır. Yine vakfiyede detaylı bir şekilde görevleri anlatılan müezzinlerin ise; "*ehli hayırdan iki kimsenin müezzin olmasını şart etmiştir ki, zikir incileri gibi sesler ile kulakların sedeflerini doldururlar. Bunlardan her birine günde ikişer dirhem verilir. Cuma, Bayram günleri Ramazan-ı şerif geceleri bunların her ikisi birlikte vazife görürler. Başka günlerde ikisinden biri vazife görür.*" şeklindedir.

¹⁶ VGMA, 747: 304/221; Ito, "The Last Mamluk Princes", s. 61.

¹⁷ Mehmet İpşirli ve Muhammed D. El-Temimi (der.), *The Muslim Pious Foundations and Real Estates in Palestine*, İstanbul 1982, s. 73-75, 212-214; Ito, "The Last Mamluk Princes", s. 61.

¹⁸ VGMA, 747: 304/221.

¹⁹ Bkz. Tablo 2.

Şerife Eroğlu Memiş-Cenin'de Lala Mustafa Paşa'nın Zevcesi Fatma Hatun İmaret

Ayrıca camide ve yolcu odalarında bulunan mum, hasır, yağ ve kandiller için her gün 5 dirhem ödenirdi. Bu maliyet günde 90 dirhemi buldu.

Cami görevlilerinden sonra imarete görev yapacak görevlilere ilişkin detaylı bilgilere yer verilmiştir. Tablo 2'de belirtilen görevlilerden imaret şeyhinin görevleri etraflıca anlatılmıştır. Buna göre; *“emin, tama' kirinden temiz, meylan pasından pâk olan bir kimse zikri gelecek imâretde şeyh olup kendisine günde üç dirhem verilir. İmaretin yemek işlerine nezâret eder, hizmete bakar, yemek pişirme ve tevzi işlerinde adalete riayet eder. Herkese usulü dairesinde âdet üzere yemek üleştirir. İstikamet ehline riayet ve itibar eder. Misafir ağırlamak hususunda tecrübeli davranır.”* şeklinde kaydedilmiştir.

Vakfın yönetiminin yüzyıllar içerisinde kimler tarafından, ne şekilde yürütüleceği hususu vakfiyede izah edilmiştir. Buna göre; Fatma Hatun sağ olduğu müddetçe vakfının mütevellisi olacaktır. Kendisinden sonra evlâdı ve evlâdının evlâdından en reşit/olgun olanına şart kılmıştır. Bu düzen üzere nesil kesilene kadar müteveli atanması talep edilmektedir.

Devamında ise, vakfiyede belirtilen görevlerin tamamının vâkıfenin evladından ehil kimselere verilmesi istenilmektedir. Aynı şekilde vâkıfenin azadlıları ve onların evlâd ve zürriyetlerinin layık olanlarına verilmesi şart kılmıştır.

Diğer vakfiyelerde de olduğu gibi, vâkıfe vakıf akar ve hayrâtının tamiratına öncelik verilmesi ve ihmal edilmemesi gerektiğini belirtmektedir.

Vakfın gelir ve hasılatından fazla bir şey kalırsa o da vâkıfe Fatma Hatun'un kendisine ait olur. Ona kimse karışamaz. Sağ olduğu müddetçe tek başına onu alır. Vefatından sonra, o gün mevcut olan evladına ve kocası muşarunileyhden hasıl olacak erkek ve kız evladına şeriatın farz ve takdir ettiği gibi ikili birli olmak üzere taksim edilmesini şart kılmıştır. Ancak kızların evlenmemiş olmaları şarttır. Kızlar evlenince hakların sakıt olup onların hisseleri kız kardeşlerine geçer. Onlardan sonra evlâdına, evlâd-ı evlâdına nesil ve sülâle boyunca nesilden nesile, şeriatın farz ve takdir buyurduğu üzere ikili birli almak üzere böylece devam edecektir. Kızlar hakkında evli olmamak şartı bakiler ise o zaman mirasta olduğu miktarda istihkakları hep devam eder. Eğer vakıf kurucusunun zürriyetinden olmayan bir yabancı ile evlenirlerse ne evlenenin ne de onun bu yabancından olan evladının istihkakı olmaz. İstihkakta vâkıfeye ve kocasına olan yakınlık/bağ baba cihetinden aranır. Eğer bir kişi olursa yalnız ona verilir, iki ve daha ziyade olurlarsa o zaman şeriatın tayin buyurduğu vech üzere ikili birli taksim ederler. Nesilden nesle, asıldan fer'a böylece devam eder. Bunlarda münkariz olup vâkıfenin veya kocasının evlât, zürriyet ve neslinden kimse kalmazsa o zaman vakfa ait bu gelir fazlası, Şam'ın batı şehir kapısı Bâb el-Câbiyye'nin dışındaki Fatma Hatun'un aile türbesinde Kur'an okunması için kullanılacaktır. Aile türbesinde okunacak olan cüz'ler muayyen miktarda olmayıp gelir fazlasının yettiği kadar okunup vâkıfenin, kocasının ve evlâdının ruhlarına bağışlanacaktır.

Tablo 2: Görevli Ücretleri ve Vakfiyede Belirtilen Diğer Şartlar

No.	Görev Adı	Maaşı (günlük)	Notlar
1	Mütevelli	20 dirhem	
2	Kâtib	6 dirhem	
3	Câbî	4 dirhem	
4	Hatîb	4 dirhem	Cenînde bulunan camide güzel sesli, zühd ve iffet sahibi bir kimsenin Hatip olup Hutbesinde âmillere Vâiz, ğafilleri iykaz etmesi şarttır. Hanefi Mezhebinden olması lâzım değildir. Herhangi mezhepten olursa olsun hep birdir.
5	2 imam	Her biri için 1 dirhem	Birisi hatîb olabilir.
6	Cuma günleri Kur'an okuyanlara Sermahfel	1 dirhem	Hatîb olan kimse bu görevi yerine getirebilir.
7	Kur'an okuyanlara sermahfel	1 dirhem	Hatîb olan kimse bu görevi yerine getirebilir.
8	2 müezzin	Her biri için 2 dirhem	Cuma günleri, bayramlarda ve ramazan gecelerinde birlikte vazifelidirler.
9	4 kurrâ (Cuma günleri aşır okuyucular)	Her biri için 1 dirhem	
10	10 kurrâ (Sabah namazından sonra Kur'an okuyucular)	Her biri için 1 dirhem	
11	Kârî (İkinci namazından sonra Kur'an okuyucu)	1 dirhem	Kur'an'dan amme ve nasr surelerini okuyacak.
12	Noktacı	1 dirhem	
13	Kayyım	3 dirhem	
14	Kandilci/ Bevvâb	3 dirhem	Cenîn'de bulunan camide görevli
15	Bevvâb/kennâs	3 dirhem	Cenîn'de bulunan caminin avlusunda görevli
16	İmâret şeyhi	3 dirhem	Yemeği işlerine ve adaletle dağıtılmasına nezaret eder.
17	İmâret vekilharcı	3 dirhem	Yemek hususunda lâzım olan havayıcı alır.
18	Kilerdâr	3 dirhem	Yemek için alınan levazımı muhafaza eder.
19	Hâfız-ı anbar	3 dirhem	
20	Aşçı	4 dirhem	
21	Aşçı yamağı	1 dirhem	
22	Buğday döğen/pirinç ayıklayan	3 dirhem	
23	Meremmetçi	3 dirhem	

Şerife Eroğlu Memiş-Cenin'de Lala Mustafa Paşa'nın Zevcesi Fatma Hatun İmaret

Vakfiyede şart ve beyan olunan şartlar uygulanamaz olur ise; o cihetin ücretinin vakfin gelir fazlasında olduğu gibi değerlendirilmesi istenilmiştir. Buna göre, evlâdına, zürriyet ve nesillerine; eğer vakıf evlâdından kimse yok ise o zaman türbede cüz okunmasına ve eğer cüz okumak da mümkün olmaz ise, o zaman yine ücretlere harcanması şart kılınmıştır.

Vakfiyede ayrıca Fatma Hatun Şam'daki aile türbesine beş akar vakfetmiştir. Tablo 3'te gösterildiği gibi Cenin'deki cami mevkûfâtının aksine, bu varlıkların çoğu Şam şehri ve çevresindeki evler gibi kentsel gayrimenkul parçalarıydı.

Tablo 3: Şam'da bulunan Türbe için Vakfedilen Akarlar

No.	Akar'ın Nev'i	Bulunduğu Yer	Notlar
1	Mekân	Şam şehri dahilinde Kiysan kapısı içinde Bostan-ı Kut civarında Yenicami Mahallesi'ne ve Yahudi Mahallesi'ne tabi bir kıta arazisinin tamamı.	"Arazinin üzeri açık geniş bir sahayı, dört taraftan sarılı zemin kat evlerini müştemildir. Her evin menafii, o sahadan geçilir yolu, iki su kuyusu, o binalara bitişik sekiz adet abdesthanesi vardır. Hepsinin kapıları o sahaya açılır. Kanevât Nehrinden gelen sudan su hakkı vardır."
2	Ev (dâr)	Arazinin güneybatısında bulunan ev.	"Bunun güneybatısında büyük bir evi, bir fırını, bir dükkânı, mezkûr yerin kıble ve garbinde bir salhhaneyi ki mezkûr fırın oradadır ve fırının bütün müştemilâtı tamdır, fırın, ekmek çıkarma yeri, hamurluğu, odun koyma yeri vardır. Dükkânın da içi, önü, kapısı, şer'i menafii vardır. O gün et satmak üzere kullanılırdı. Salhhanede koyun kesmek için kullanılır fırının taştan mamul büyük bir kapısı vardır."
3	2 ev (beyt)	2 numarada belirtilen evin yakınında 2 beyt.	
4	Talla?	2 ve 3 nolu mülklerin yakınında ayrı bir mülk	
5	Mekân	Şam'da Câbiye Kapısı dışında Bâbü'n-Nasır mahallesinde evlad-ı vâkıfe türbesi civarında kain mahallin aşağı ve yukarı kısımlarının tamamı.	depo ve konut; türbe bekçisi orada yaşar.

Tablo 3'te gösterilen akarlardan elde edilen gelir, şu giderleri karşılamayı amaçlıyordu: Aile türbesindeki on Kur'an okuyucusuna günlük 15,5 dirhem (reislerine 2 dirhem, dokuz kurrâya 1,5 dirhem) verilmesi şart kılınmıştır. Bu okuyucular her gün sabah namazından sonra toplanarak Kuran'dan birer cüz okurlar böylelikle üç günde bir tam hatim yapmış olurlar ve bunu türbede kubbenin altında mezarın yanında yaparlar. Sevabını vâkıfenin ruhuna, vekilinin ruhuna, evlatlarının ruhlarına hediye ederler ve diğer Müslüman ölümlere bağışlarlar. Hergün bu galleden yağ, kandil, türbenin hasırı parası olarak 1 dirhem verilmesini şart etmiştir. Yukarıda son mevkûfâtı zikrolunurken en sonunda zikretmiş olduğu suflî ve ulvî mekân türbenin hâdimine mesken olup orada sâkin olur, türbeyi açar, kapar, süpürür, temizler ve onun diğer işlerine bakar, bunun karşılığı olarak orada sâkin olur.

Şerife Eroğlu Memiş-Cenin'de Lala Mustafa Paşa'nın Zevcesi Fatma Hatun İmaret

2. İmâretin 16. Yüzyıl Sonundaki Durumu

Fatma Hatun'un Cenin'deki Külliyesi Şam'dan Kudüs'e giden yol üzerinde bulunuyordu ve bir cami, fakirler için bir imaret ve gezginler için odalar içeriyordu. Fatma Hatun'un vakfı eşi Lala Mustafa Paşa'nın vakfı gibi varisleri olan Merdam Bey ailesi tarafından birlikte yönetiliyordu.²⁰

Fatma Hatun'un Cenin'de yaptırdığı külliyenin en önemli fonksiyonlarından biri imaretiydi. İmaretler, büyüklüklerine ve buldukları yerlere veya sunulan yemeklerin basit yahut mükellef oluşuna bakılmaksızın kimi ortak nitelikler gösteriyordu. Yemekler için ücret talep edilmezdi. Sabah ve akşam olmak üzere ekseriyetle günde iki defa yemek çıkarılırdı. Sabah yemeği muhtemelen sabah namazından sonra veriliyordu. Akşam ise ikindi namazından sonraki vakte tekabül ediyordu. Vakfiyelerde şart koşulduğu hallerde Ramazan ayında orucun bitimini ilan eden akşam namazını müteakip olmak üzere günde yalnızca bir kez yemek çıkarılıyordu. İmaretlerin neredeyse hepsinde en yaygın olarak çorba ile ekme çıkarılıyordu. Sabahları sadeyağ, soğan, nohut ve tuzla, kimi zaman maydanoz, kimyon, limon suyu yahut başka bir çeşni katılarak yapılmış pirinç çorbası ikram eden imaretler akşamları ise yine sadeyağ, soğan, nohut ve tuzla, bazı yerlerde sürekli olarak et ilavesiyle yapılmış bulgur çorbası sunuyorlardı. Pirinç ve bulgur çorbası imaretlerin ekseriyetinde yıl boyunca haftanın pek çok gününde ikram edilen temel çorbalarıdır.

Vakfın 16. yüzyıl sonundaki durumuna ilişkin tespit edilen H. 997/M. 1588-89 ve H. 998/M. 1589-90 tarihli iki defterde tafsilatlı bilgilere yer verilmiştir. Bu defterler Vezir Lala Mustafa Paşa'nın eşi Fatma Hatun'un Cenin imaretinin müfredât defterleridir. Bu imaret vakfının dükkân icarlarından tahsil edilen varidatı ve dükkân, fırın, değirmen, ev gibi vakıf akarlarının tamirâtı ve fukara ve misafirlerin it'amı için her gün sarf edilen erzak masraflarını ihtiva etmektedir.

Her iki defterde de öncelikle vakfa gelir sağlayan dükkânların kira gelirleri kaydedilmiştir. Bu defterlerden ilkinde 25 dükkândan alınan toplam yıllık gelir (H. 997 Mart'tan 997 Zilhicce'ye kadar) 5.934 dirhem gelir olarak kaydedilmişken, ikinci defterde (H. 998 Mart'tan 998 Zilhicce'ye kadar) dükkân sayısı 27 olarak kaydedilmiş ve kira geliri de 7.739 dirhem olarak kaydedilmiştir. Her bir dükkândaki kiracıların isimleri ve kira miktarları da yazılıdır.²¹ Buna göre hem vakfa kira geliri sağlayan dükkân sayısı hem de kira gelirleri önemli ölçüde artmıştır.

H. 998/M. 1589-90 tarihli defterin devamında Cenin'deki imaret vakfının gılâl tevziat defteri yer almaktadır. Defterde 34 haneli Cenin köyünün buğday, arpa ve sair hububat gelirleri vakfın kâtibi Ali tarafından kaydedilmiştir. Buğday, arpa ve diğer hububat nev'inden miktarları ayrı ayrı toplu verilmiştir. 162,5 kile buğday ve 74 kile arpa da en fazla hububat gelirleridir. Bu kısmın sonunda da kadı onayı vardır.²²

H. 997/M. 1588-89 tarihli defterin devamında ev, fırın ve kasap dükkanları gibi taşınmazların bakım ve onarımlarına ilişkin masraflar da kayıtlıdır. 22.224 dirhem tutan bu masraflar tafsilatlı bir şekilde yazılmıştır. H. 998/M. 1589-90 yılına ait müfredât defterinde ise; Cenin'de bulunan dükkân, su yolları ve zeytinlik duvarları tamirat masrafları kayıtlıdır. 7.636 dirhem tutan bu tamirat masraflarından ayrı olarak Şam'da Havran Mahallesi'nde bulunan ev, fırın ve kasap dükkanları gibi taşınmazların bakım ve onarımlarına ilişkin masraflar da yazılıdır. Toplamda tamiratlar için 11.417 dirhem harcama yapıldığı kayıtlı olan müfredât defteri, Kadı ve Şam vakıflarından sorumlu yetkili Ali oğlu Hasam tarafından onaylanmıştır. Önceki yıla göre yarı yarıya düşen tamirat masrafları, vakıf bütçesinin oldukça önemli gider kalemleridir.

Son olarak her iki defterde de Cenin imaretindeki fukara ve en'am masrafları müfredâtı kayıtlıdır. İmaretten yemek yiyen fakirler ve mürtezikalının aylık yemek giderlerine ait malzemelerin

²⁰ Merdam Bey ailesi hakkında detaylı bir inceleme için bkz. Ito, "The Last Mamluk Princess", s. 63-71.

²¹ BOA., EV.d.1387; 1311.

²² BOA., EV.d.1387; 1311.

Şerife Eroğlu Memiş-Cenin'de Lala Mustafa Paşa'nın Zevcesi Fatma Hatun İmaretı

adı (et, un, pirinç, tereyağı, bal, humus gibi), miktarı ve giderleri tafsilatlı bir şekilde yazılmıştır. H. 997/M. 1588-89 yılına ait müfredât defterinde; 225 kile et, 180 kile un, 78 kile hinta (buğday) ta'am, 182 kile pirinç, 35 kile revgan-ı sâde (sade yağ), 35 kile asel (süzme bal) kaydedilmiştir. H. 998/M. 1589-90 yılına ait müfredât defterinde ise; 195 kile et, 156 kile un, 132 kile hinta ta'am, 167 kile pirinç, 412 kile revgan-ı sâde, 412 kile asel, 1 kile humus ve 38 kile basal (soğan) imaret masrafları arasında kaydedilmiştir. Buna göre iki yıla ait aylık masraflar kıyaslandığında imarette yemek hazırlanmak üzere kullanılan malzemelerin tür, miktar ve giderlerinin farklılık arz ettiği görölmektedir.

H. 997/M. 1588-89 yılına ait müfredât defterinde yer almayan ancak H. 998/M. 1589-90 yılına ait defterde yer alan kayıtlarda, yıllık olarak toplam masraflar için ayrı bir hesaplama yapıldığı da görölmüştür. Buna göre; 2.574 kile et, 6.264 kile un, 243 kile hinta ta'am, 3.504 kile pirinç, 817 kile revgan-ı sâde, 817 kile asel, 465 kile soğan ve 33 kile humus masrafları kaydedilmiştir.

Her iki defter birlikte değerlendirildiğinde ise; 16. yüzyılın son on yılına girildiğinde Fatma Hatun imaretinde aylık ve yıllık olarak imaret mutfağının belirli bir nitelikte, vakfiyesinde şart kılınan hizmetleri yerine getirdiği görölmektedir.

Sonuç

Osmanlı Sultanlarının hac yollarını güvence altına alma çabaları ve Mekke ve Medine'nin yanı sıra Kudüs ve el-Halil'deki kutsal yerlere gösterdikleri özen, bu coğrafyalarda sultan ve vüzerâ tarafından vakfedilen çok sayıda vakıf külliyelerde kendisini göstermekte idi. 16. yüzyıl boyunca Bilâdü'ş-Şam'da inşa edilen ve faaliyet gösteren vakıf külliyesi de bu bağlamda değerlendirmek yerinde olacaktır. Zira bu külliyeler bir yandan bölgede erken Osmanlı toplumlarının yüksek hareketliliğini sembolize eden, diğer yandan Osmanlı olmanın ve Osmanlı İmparatorluğu'na ait olmanın çok yönlü anlamlarını yansıtan odak noktalarıydılar. Külliyeler öne çıkan fonksiyonel yapıları olan imaretler sayesinde hem seyyahlara hem de hacılara imparatorluğun merkez bölgesinin çok ötesinde bir Osmanlı ortamı ve güvenliği ve Osmanlı yemeği sağlıyordu.

Bilâdü'ş-Şam'ın Osmanlı muhayyilesine entegre edilmesinde önemli bir paya sahip olan imaretlerden Cenin'deki Fatma Hatun'un İmaret Vakfı Şam'dan Kudüs'e giden yol üzerinde bulunuyordu ve bir cami, bir imaret ve gezginler için odalar içeriyordu. Vakfiyesinde kayıtlı akarları ve sunduğu hizmetleri bakımından mütevazi bir vakıf görünümünde olsa da büyük bir idealin önemli bir parçası idi. Nitekim çalışma çerçevesinde yer verilen ve 16. yüzyılın sonuna tarihlenen müfredât defterleri de yüzyılın sonuna yaklaşıldığında, vakfın sosyal ve siyasi fonksiyonelliğinin devam ettiğini göstermiştir.

Vakfın yüzyıllar içerisindeki serüvenini takip etmek adına farklı kaynaklardan yapılacak yeni tespitlere olan ihtiyaç devam etmektedir. Bu noktada yapılacak yeni tespitler de Osmanlı merkezi yönetiminin bölgeyi kendisine entegre etmekte vakıf külliyelerin etkinliğinin anlaşılmasına olanak sağlayacaktır.

BİBLİYOGRAFYA**1. Arşiv Kaynakları**

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

EV.d.1387; 1311.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA)

747: 269/216; 274/219; 303/220; 304/221.

2. Araştırma ve İncelemeler

BAKHIT, Muhammad Adnan, *The Ottoman Province of Damascus in the Sixteenth Century*, Beirut 1982.

BEHRENS-Abouseif, Doris *Egypt's Adjustment to Ottoman Rule*, Leiden 1994.

DARLING, Linda T. "Investigating the Fiscal Administration of the Arab Provinces After the Ottoman Conquest of 1516", *The Mamluk-Ottoman Transisiton: Continuity and Change in Egypt and Bilâd al-Shâm in the Sixteenth Century* içinde, der. Stephan Conermann ve Gül şen, Göttingen 2016, s. 147-176.

Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, C. 9 (1671– 72), Devlet Matbaası, İstanbul 1935.

EROĞLU Memiş, şerife "XVIII. Yüzyılda El-Halil Kentinde Bir Sofra: Simâtü'l-Halil." *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 40, S. 69, s. 188–233.

EROĞLU Memiş, şerife *Osmanlılaşma ve Yerel Ağlar Arasında Kudüs'te Vakıf, Toplum ve Devlet (1703-1831)*, Libra Kitap, İstanbul 2021.

FRENKEL, Yehoshua, "Awqâf in Mamluk Bilâd al-Shâm", *Mamluk Studies Review* 13/1, s. 149-166.

ITO, Takao "The Last Mamluk Princess, Her Endowment, and Her Family History", *Journal of the Society for Near Eastern Studies in Japan*, Vol. 54 (2019), s. 55-74.

İPŞİRLİ, Mehmet ve Mohammed Da'oud al-Tamimi (ed.), *The Muslim Pious Foundation and Real Estates in Palestine*, İstanbul 1982.

Kitâb Waqf al-Wazir Lala Mustafa Basha wa Yalihi Kitâb Waqf Fâtima Hatun, Matba'atu't Terakkî, MARDAM, Halil ibn-i Ahmed (ed.), şam 1925.

MEIER, Astrid "Fort he Sake of God Alone? Food Distribution Policies, Takiyyas and Imarets in Early Ottoman Damascus", *Feeding People, Feeding Power: Imarets in the Ottoman Empire*, der. Nina Ergin, Christoph Neumann, Amy Singer, Eren Yay., İstanbul 2007, s. 145-146.

RAPOPORT, Yossef "Woemn and Gender in Mamluk Society: An Overview", *Mamluk Studies Review* 11/2, s. 1-47.

SINGER Amy "Osmanlı İmparatorluğu İmaretlerinin 'Michelin Rehberi'", *Haydi Sofraya! Mutfak Penceresinden Osmanlı Tarihi*, der. Amy Singer, Kitap Yayınevi, İstanbul 2015, s. 73-97.

Şerife Eroğlu Memiş-Cenin'de Lala Mustafa Paşa'nın Zevcesi Fatma Hatun İmareti

WINTER, Michael "Mamluks and Their Households in Late Mamluk Damascus: A Waqf Study", *The Mamluks in Egyptian and Syrian Politics and Society*, der. Michael Winter and A. Levanoni, Leiden and Boston 2004, s. 297-316.